

► Leonard Gautius: Pohřební kázání na zemřelého španělského krále Karla II. / Oratio funebris in laudem Caroli II.

Historický úvod:

V raném novověku byla pohřební kázání velmi oblíbeným literárním žánrem. Po smrti významné osobnosti se vždy v nejdůležitějších kostelech sloužily většinou po tři dny zádušní obřady (exekvie) a zároveň na různých místech zaznívala slavnostní kázání, která měla posluchačům připomenout zásluhy zemřelé osobnosti. V případě panovníků šlo o zdůraznění jejich politických ctností jako spravedlnost, mírnost nebo shovívavost či o přehled slavných vítězství v bitvách nebo uzavřených mírů. Tento obraz panovníka, který nemusel vždy odpovídat skutečnosti, byl pomocí ustálených slovních spojení a výrazů, převzatých často od antických nebo raně křesťanských autorů (popř. přímo z Bible), přednesen jeho poddaným a měl uchovat památku na krále. V dědičných monarchiích měl však také připravit půdu pro jeho nástupce. A právě proto nastal problém po smrti španělského krále Karla II., který zemřel roku 1700 bez mužských dědiců. Navzdory pozitivnímu hodnocení, která následovala po jeho smrti, se jednalo o panovníka, na němž se projevila genetická zátěž habsburského rodu, znásobená častými sňatky uzavíranými mezi příbuznými. Španělská společnost procházela navíc ve druhé polovině 17. století hlubokou krizí, jíž byl právě Karel II. viditelným symbolem. Anarchie, která panovala u španělského dvora v závěru jeho vlády, se projevila také nejasnostmi kolem nástupnictví, jež nakonec vedly k dlouhé válce o španělské dědictví (1700–1713/1714).

Uvedené pohřební kázání pronesl 29. ledna 1701 v katedrále Panny Marie v Antverpách kanovník (a také pokladník) tohoto kostela Leonard Gautius. Antverpy byly tehdy kvetoucím městem v Jižním (nebo také Španělském) Nizozemí, které zůstalo na rozdíl od svého severního protestantského souseda většinou katolické a věrné španělské koruně. Vedle oslavy zemřelého se tak v Gautiově řeči odráží i obava z budoucího vývoje, protože si učený kanovník a historik dobře uvědomoval, jaká nebezpečí plynou z toho, když v dědičné monarchii zemře panovník bez mužských potomků.

Vydání pramene v originále a dalších jazykových mutacích:

Kromě ústního přednesení bývaly pohřební řeči vydávány také tiskem a šířeny daleko většímu publiku, než které mohlo být přítomno v kostele. Také Gautiova řeč byla vydána, a to latinsky. Nešlo tedy o text, který by byl určen širokým masám obyvatel Španělského Nizozemí, ale spíše publiku vzdělanému. Také proto si v něm autor mohl dovolit naplno ukázat, že ovládá díla antických autorů i pravidla rétoriky. Dílo je dostupné online:

https://books.google.cz/books?id=vxxEAAAACAAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

PŘEKLAD (Pavel Zavadil):

Belgii zasáhly různé pohromy, a když už to vypadalo, že bude konečně klid, zemřel náš král Karel II., vzor lásky a mírnosti k poddaným. Kdo jiný ho bude oplakávat více než Belgičané, tento mimořádný lid? A aby toho nebylo málo, zemřel bez potomka. Jaká bolest! Pláčou všechny evropské národy a jejich panovníci, zemřel poslední výhonek Rakouského domu ve Španělsku. Co teď budeme dělat, když jsme si tak zvykli na sladké jeho Habsburka? Budeme na Karla vděčně a věrně vzpomínat, jako v našich myslích žijí navěky arcivévodové Albert a Isabela.

Bůh se rozhodl, že nám našeho panovníka odejme, snad nás trestá, snad zkouší. Fortuna je vrtkává a mění štěstí v neštěstí a naopak, a tak má náš zesnulý král snad teď lepší život. Přece však zasvitla jiskra nové naděje: Karel stanovil za svého nástupce Filipa a všichni jej přijali tak nadšeně, jako by jej sami zvolili. Nad Španělskem, říší, kde slunce nezapadá, zapadlo slunce [tj. Karel], avšak vychází nová hvězda [Filip]. Za tuto radost vděčíme vedle Boha jedině Karlovi, v němž přetékala péče a láska k poddaným, a ti mu nedali pokoj, dokud moudře nestanovil svého nástupce. Ač jsou radost [Filip] a smutek [Karel] protiklady, zde se vzájemně podporují. Nyní si probereme Karlovy ctnosti, byť je těžké najít adekvátní slova, neboť jeho činy chválí samy sebe nejlépe.

Popisovat vznešenost a důstojnost Rakouského domu je totéž jako zapalovat louči za bílého dne. Řada staletí, sled činů, církev bráněná před Turky a Maury a dalšími bezvěrci, nesmírná moc a všemožné dějepisné záznamy všech národů mluví samy za sebe. Těch králů, ba císařů! Je to nejvznešenější vrchol evropského panovnictva, který se navíc upevnil vzájemnými manželskými svazky. Tak vznikly dvě větve ovládající dvě křesťanská impéria po několik staletí současně. Jedna zásadní ctnost rodí vznešenost a je královnou ostatních: je to *pietas* [zbožnost], která se projevuje od Rudolfa I. a dovedla ho k žezlům, říším a slávě. Habsburská vznešenost a sláva rostla do všech světových stran, až zahrnula Herkulovy sloupy a nejzazší výspy světa a dostihla cílů Alexandra Makedonského.

Zkuste srovnat [Karlovu říši] s jinými říši a nenajdete podobnou, neboť všechny vyrostly z tyranie a ožebračení porobených národů. Ctižádostiví lupiči si vyhlížejí kvetoucí a bohatou kořist, jejich mysl vede prokletá touha po zlatě. Proto národy, které zakládaly své štěstí na bohatství, měly v bohatství svou záhubu. Tak to na světě chodí. Takto vznikly dávné říše (médská, perská, makedonská, zavrženíhodná osmanská). Jen rakouská vznikla bez prolití krve, z lásky k bližnímu, s podporou spravedlnosti a mírnosti. Ne zbraněmi a silou, ale manželskými svazky a dědickou poslušností. Proto má rakouské imperium tak zdravý a zbožný základ, jímž unavila zuřivost nepřátel a překonala jejich nástrahy. Proto si poradila s Turky, Dáky, Švédy a kdovíjakými dalšími barbary.

Všichni žasnou nad zázraky Rakouského domu, v němž kvete tato přeslavná ctnost, tento pevný sloup, a ne zkaženost a přepych. V našem monarchovi byla tato ctnost (*pietas*) mimořádná, jako by pocházel od Herkula nebo Inacha či Kekropa. Ta ctnost nekvetla kvůli sobě, ale kvůli nám. Poddaní vždy hledají milost svého panovníka a náš panovník byl svatý, čistý a Bohu podobný. Jestli nemohu takto mluvit o Karlovi, o kom jiném mohu? Vždyť v něm kvetly ctnosti, čistota mravů, štědrost a dobročinnost. To se přece Bohu podobá. Copak jsme

v něm někdy viděli nějaký záblesk falše a předstírání? [...] Panovníci mají přitom sklon být špatní a hříšní [...] a předpokládají se u nich chyby. Ne tak u Karla, u něj existovala svornost mysli a jazyka. Lež mu byla vzdálená. Co dále říci o našem svatém králi? Žádná řádná dívka se od něj nikdy nedočkala újmy, vynikal zdrženlivostí. Měl dvě manželky, obě ukázky ctností, a obě manželství byla svatá, věrná, zbožná, žádné nedovolené rozkoše. [...] Je to právě *otium* [volný čas, soukromý život] panovníků, co vypovídá o jejich ctnosti.

V jeho nemocném těle sídlil nezlomný duch. Ani v největším vyčerpáním nepustil otěže království z rukou. Jako by si nesl svůj kříž, neboť všichni víme, kolik nepřízní jeho vládu provázelo. Kdo by nevěděl, že se mu i ve válce ne vždy dařilo? Musel vést strašlivé války, ne vždy vítězné. Ale vždy vytrval ve své ctnosti. Důkazem jeho ctnosti je Belgie vyrvaná z chřtánu války. Kdo by byl tak bezectný, aby jej obviňoval z nějakého zanedbání či prohřešku při správě království? Vždyť Karel všechnu svou sílu dal veřejné službě a zanedbával své zdraví. Bůh nám dopřál panovníka, jemuž stále ležela na srdci péče o veřejné blaho.

Co daně a dávky? Copak staletí neukazují mnohé panovníky, kteří drali kůži z poddaných? Zatímco poddaní trpěli hladem, státní pokladna byla čím dál nenasytnější. Náš nejmírnější král nic takového nedělal. Zatímco jiní panovníci utrácí za své požitky, Karel vše schraňoval pro veřejný užitek. Nebudoval výstavné paláce. Udržoval míru i ve financování malířských děl. [...] Jiní vynášejí vojenské a válečné schopnosti svých panovníků, vypálená města, podrobená území.

Já budu líčit Karlovu spravedlnost a umírněnost. V těchto vlastnostech dosáhl slávy. Co je na králi lepšího než spravedlnost a krásnějšího než umírněnost? Karel dával přednost věrnosti a míru, dělal to i při své vlastní škodě, aby svět zbavil špatnosti. Dával přednost nespravedlnému míru před válkou, ale přitom měl možnost a prostředky válku vést. Aby ne, když pod jeho vládou byly tak vynikající válečné národy jako Španělé, Belgičané, Italové. A peníze mu dodávala Amerika. Měl vše, jen neměl zalíbení ve válkách, kterým se vyznačuje tolik panovníků. Jeho bělostný meč neživila touha, hněv a pomsta. Nikomu nevyhlásil válku první, nikdy nešel do války dobrovolně, často až jako poslední. Chtěl se vyhnout hrůzám spojeným s válkou.

Válka je chaos a během ní se rychle zničí, co se budovalo staletí. [...] Válka přináší však i zkázu mravů, je to ztroskotání všeho dobrého a přinese proud všeho špatného do života smrtelníků. Došli jsme tak daleko, že *miles Christianus* předstihne zkažeností mravů nejen vojáka z pohanského Říma, ale dokonce i Turka! Ale vždyť jste to viděli na vlastní oči a vidět očima se zaryje do mysli hlouběji než slyšet ušima. [...] A my máme chválit křesťanského vojáka za prolití krve?

I Platón nazývá válku Řeků s Řeky „spiknutím“. Jak nazvat křesťanské vojáky bojující proti sobě pod imperátorem Kristem? Jak může něco takového mezi nimi povstat z tak nicotných příčin? Vždyť i Horatius to kritizuje, když mluví o Homérově Iliadě. A teď tady máme „Iliadu našich časů“. Dnešní křesťané nevedou války o nic jemněji než staří pohané. Za mor války však často nemohou tolik králové, spíše ctižádostiví šlechticové, kteří podněcují panovníka k válce. A zaštiťují se při tom „právem“. Má toto právo způsobit tolik utrpení nevinným? Takové právo znamená často bezpráví. Někteří panovníci měří svou spravedlnost podle svého užitku. Někte-

ří nejdřív mají záměr, a pak teprve hledají jeho ospravedlnění. A ve změti lidských záležitostí se vždy najde záminka pro toho, kdo chce vést válku. Váleční štváči různě překrucují stav věcí.

Většina válek vzniká ze ctižádosti, hněvu, zlovůle a podobných „nemocí“. A může to být jiná ruka než králova, která válku rozpoutala. Náš panovník se vždy díky své mírnosti chtěl válek zdržet. Jeho sláva nikdy nevzešla z bezpráví, nikdy nezapočal násilnou válku. Nezáleželo mu na vítězstvích a triumfech, protože nechtěl prolévat krev. To je pravá sláva, která zdobí krále, která sluší křesťanskému panovníkovi. Kdo byl moudřejším králem než Šalamoun? A ten nevedl žádné války. Nevládl zbraní a silou, nýbrž moudrostí, velikostí ducha, zákony. Tím si podmaňoval území a království. Vítězil bez krve, beze smrti, bez slz. On byl vzorem panovníka.

Obraťme pozornost ke Kristu. Jeho život je oslavou míru. Svět si nepodmanil bojem, ale smrtí a tím, že činil dobrodiní. Dal příklad panovníkům a učil je zachovávat mír. Celá jeho nauka šíří toleranci a lásku. Náš král Karel měl Kristův příklad vždy před očima a snažil se jej napodobit. [...] Ve volbě Filipa Bourbonského se ukázaly všechny přednosti krále Karla. Nemám dost dobrý jazyk, abych moudrost toho rozhodnutí popsal. Řečníkovu bezmoc nahradí mnohomluvnost reality. Je to vítězství dobra nad zlem, dlouhé nepřátelství je „pomstěno“ láskou. Vyloučil smutek ze svého pohřbu, když připravil poddaným takovou dlouhotrvající radost. Celé království včetně Belgie má skvělé vyhlídky. Naše krví poznamenaná země bude mít konečně mír. [...] A o to se postaral Karel, když stanovil bourbonského prince nástupcem. Občanům přináší radost, králům a národům mír a smlouvy, nepřátelům bázeň a zmatek, všem úctu k novému království. Ludvík, kdysi nepřítel, je teď nejvěrnější přítel a otec.

■ Historické otázky přímé

(odpověď lze nalézt v samotném textu):

1. Jak autor hodnotí změnu na španělském trůnu, kdy po Karlovi II. (Habsburském) přichází Filip V. (Bourbonský)?
2. Které ctnosti jsou podle autora textu u křesťanského panovníka zásadní a proč?
3. Kdo má být vzorem pro křesťanského panovníka?
4. Na které antické myslitele se autor textu odvolává?
5. Projevuje se nějak na textu, že je autor Belgičan?

■ Historické otázky kontextuální

(otázka vychází z textu, odpověď je třeba nalézt s pomocí dalších textů, např. učebnice, internetu atd.)

1. Termín „miles Christianus“ (křesťanský voják bojující proti nevěřícím, myšleno muslimům) odkazuje na důležité období v dějinách Španělska i na důležité události středověkých dějin. Dokázali byste zjistit na která? Jak autor textu hodnotí křesťanského vojáka ve své současnosti, tedy kolem roku 1700?
2. Kdo je oním Ludvíkem, který vystupuje na závěr promluvy? Splnil naděje, které do něj Gautius vkládal?
3. Jakým způsobem Karel II. zajistil vládu nad Španělskem a Jižním Nizozemím (Belgií) pro Filipa V.?
4. Co autor myslí termínem „Herkulovy sloupy“ a jakou roli hrálo toto místo v nastalé válce o španělské dědictví? Odkud pochází označení „Herkulovy sloupy“?
5. V úvodu se autor promluvy odkazuje na šťastnou vládu Alberta a Isabely. Který manželský pár má na mysli? Existuje ještě jiný slavný panovnický manželský ve španělských dějinách, na který se pohlíželo (a dodnes pohlíží) idealizovaným způsobem?

■ Vazba na rámcový vzdělávací program pro gymnázia:

RVP G: vymezí základní znaky stavovství a absolutismu; uvede konkrétní projevy v jednotlivých zemích a příklady střetů